

„*NIL NOCERE* – NE ÁRTS!”INTERJÚ NÉMETH KATALIN ÉPÍTÉSZ, MŰEMLÉK-FELÜGYELŐVEL¹

Kovács Gergely: Hogyan került érdeklődése középpontjába a műemlékvédelem? Felmerült esetleg Önben, hogy édesapja, Németh Lajos útját folytatva a művészettörténeteszi pályájára lépjen?

Németh Katalin: Ez egy nagyon lényeges kérdés, mert pontosan arról volt szó, hogy nem akartam az ő útját folytatni. Mindig és mindenkor a példaképem volt, és az is marad úgy emberi, mint szakmai értelemben, viszont tudatosan próbáltam olyan pályát választani, ahol nem az édesapám lányaként kezelnek majd.

KG: Milyen emlékeket őriz azokkal a személyekkel kapcsolatban, akik édesapja számára fontosak voltak?

NK: Nagyon messzire vezetne ez a kérdés, talán ne is menjünk bele mélyebben. Édesapám baráti köre rendkívül széles volt, és nagyon sok embert ismertem a hozzá közel állók közül, ráadásul ezek a kapcsolatok később is számottevőnek bizonyultak. Amikor műemléki felügyelőként dolgoztam, gond nélkül megkereshettem szakmai felvetésekkel például Mojzer Miklóst. Emlékszem, Zádor Annától is szerettem volna kérdezni néhány dolgot Pannonnalmával kapcsolatban, de a halála sajnos közbeszólt. Gyerekkoromtól fogva ismertem őt is; nagyon fontosak és meghatározóak maradtak számomra ezek az emberek.

Noha tudatosan törekedtem arra, hogy a pályaválasztásom során ne édesapámat kövessem, az építészkarra való jelentkezésemben valahol az ő finom, szelíd ráhatása is benne volt. Gimnáziumi éveim elején még leginkább a középkori francia irodalom érdekelt, és a bölcsészkarhoz vonzódtam, majd szép lassan kialakult az építészeti érdeklődésem. Ugyanakkor eszembe sem jutott, hogy valamikor a műemlékvédelem területén fogok dolgozni, mert egyértelműen tervező építész szerettem volna lenni. Olyannyira, hogy a műegyetemen, ahova 1972-től 1977-ig jártam, Szendrői Jenőnél diplomáztam az Ipari Épülettervezési Tanszéken. Erre a mai napig büszke vagyok, mert már akkor is az volt a legfontosabb számomra, hogy olyan emberekkel kerüljek kapcsolatba, akikről sokat lehet tanulni, továbbá, akiket nagyon tudok tisztelni.

F. Dóczi Erika: Mi volt a diplomamunkája?

NK: Egy piac, amit a hegyvidéki Lékai János (ma Apor Vilmos) térre, a kis templom mögé terveztem. Ezen a telken jelenleg is egy üzletház áll, akkoriban viszont emlékeim szerint teljesen üres volt. Szendrői Jenő mindig kihangsúlyozta számunkra a makettek készítésének fontosságát; kézzel, akár gyurmából – ezt nagyon megje-

¹ Az interjút F. Dóczi Erika és Kovács Gergely készítette 2023. június 13-án. A leíratot készítette, a szöveget gondozta és lábjegyzetekkel ellátta: F. Dóczi Erika, Kovács Gergely. Szerkesztette Markója Csilla (ELTE HTK MI).

gyeztem. Sokat tanultunk tőle. Lényegre törő, szigorú professzor volt, mégis mindig meghallgatta, és elfogadta a hallgatója véleményét. Jó érzésekkel gondolok vissza rá, ahogy a mesteriskolára is. Nemcsak azért, mert 1984-ben ennek a képzésnek a keretében sikerült eljutnunk Dániába, valamint Hollandiába, hanem mert itt is kiváló tanároktól tanulhattam. Janáky Istvánt nagyon tiszteltem, és valójában nála szerettem volna dolgozni, de ő azért más kategóriának számított.

Akkoriban az egyetem elvégzése után mindenki talált magának állást, csak épp jelentős különbség volt az egyes munkahelyek között. A legtehetségesebb, legjobb hallgatók – többnyire férfiak – az Ipari Épülettervező Vállalathoz (Iparterv) pályáztak, a másik lehetőség pedig a Középülettervező Vállalat (KÖZTI) volt. Nagy szerencsémre sikerült bekerülnöm ez utóbbi intézménybe, ahova azért jelentkeztem, mert akkor még ott dolgozott – igaz, már nem gyakorló tervezőként – Jánosy György. Önmagában az is fantasztikus volt, hogy naponta kétszer elmehettem a rajasztala mögött. Sokat beszélgetett a fiatalokkal, mindenkinek örömmel segített, miközben addigra már eléggé félretették a KÖZTI-ben, ahol további fantasztikus tervezők dolgoztak: Laczkovics László, Csomay Zsófia, Gereben Péter – mindannyiuktól nagyon sokat lehetett tanulni.

Egyetemi évfolyamtársaim közül Ferkai Andrással és Dévényi Tamással egyszerre kerültünk a KÖZTI-be, majd, amikor a rendszerváltás környékén a tervezővállalatok leszáll ágba kerültek, egy másik egykori hallgatótársunk, Vesmás Péter áthívtott bennünket a Tér és Forma Tervező Kft.-hez. (Ez 1990-ben történt; ekkorra a legtöbben már otthagyták a nagy tervezővállalatokat.) Négyen mentünk át a Tér és Formához – két házaspár: Magyarai Éva és Dévényi Tamás, valamint Pazár Béla és én. Egy évig dolgoztunk itt, de ez a munkahely sem váltotta be a hozzá fűzött reményeinket, mivel nem a tervezés volt az elsődleges tevékenysége, így, amíg ott dolgoztunk, főleg kivitelezéssel, fővállalkozással foglalkoztunk. Ezt követően egy ideig a Művészeti Alapon keresztül próbáltunk tervezni, és megalapítottuk az MNDP (Magyarai, Németh, Dévényi, Pazár) névre keresztelt alkotóközösséget, ami tulajdonképp ma is megvan még, hisz ezekben a színekben tervezte Magyarai Éva és Pazár Béla a Zeneakadémia felújítását,² csak hogy a leglényegesebbet említsem.

FDE: Kicsit még a tervezői vonalnál, illetve a férjével és a Dévényi-házaspárral közös munkáinál maradva: a tervtárban megtalálható a kisleludai evangélikus templom engedélyezési terve,³ amelynek megfelelően a 19. század végi, műemlék státuszú torony mellé egy új templomot építettek. Kérem, meséljen erről, illetve az egyéb közös munkáikról.

² Az épület két éven át tartó, teljes felújítása 2013 októberére fejeződött be, melyhez ld.: Vámos Dominka: A 21. század Zeneakadémiája. Beszélgetés Dávid Ferenc művészettörténésszel, Magyarai Éva, Pazár Béla építészekkel és Seres András restaurátorral az épület felújításáról. *Magyar Iparművészet*, Úf. 20. 2013. 8. 8–13.

³ Pazár Béla – Németh Katalin – Bencze Zoltán – Porosz Géza – Palai László: *Kislelud, evangélikus templom. Építési engedélyezési tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1993. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 34613.

1. Németh Katalin az interjún, 2023 © Wachsler Vica felvétele.

NK: A kiskaludi templomot valójában a férjem tervezte, én csak a bejáratu kapuért feleltem. Megható feladat volt, mert értő és kedves közeg számára dolgozhattunk. Túl-ságosan sok közös munkánk nem volt, ugyanis rögtön a kiskaludi megbízást követően elhelyezkedtem a hivatalban, vagyis amikor a többiek valódi tervező céggé alakultak, abban nekem már csak a nevem maradt benne, a tényleges munkának nem voltam részese. Onnantól kezdve, hogy műemlék-felügyelő lettem, egészen más dolgok érdekeltek, ráadásul nagyon sok elfoglaltsággal járt a hivatali tevékenységünk. A férjemmel közös tervezéseink nem valósultak meg, illetve egyszer építettünk egy bölcsődét Újpesten, a Labdarúgó utcában, amin még négyen dolgoztunk, és talán ma is megvan. Emlékezetesek még a pályázatok, mert szerintem több alkalommal is nagyon jó pályatervet állítottunk össze. Ilyen volt például a sárvári várhoz vagy a Barcs városközpontjához kapcsolódó pályázat, amelyeken közösen indultunk, de ezek a terveink nem épültek meg. Fontos még kiemelnem a férjem legfontosabb munkáit, amelyek meg is valósultak, úgymint a békásmegyeri templomot és az idősek otthonát,⁴ valamint a sopronbátfalvi karmelita kolostor felújítását,⁵ amelyekben én már nem vettem részt.

FDE: Férjének ezen munkái során átbeszélték a műemlékes szempontokat?

NK: Általában nem szóltam bele a munkáiba. Eléggé hasonlóan gondolkozunk, noha sokáig én képviseltem a konzervatívabb álláspontot, aztán ez a két, némileg

⁴ A templom 2000-ben épült meg Magyarai Éva, Pazár Béla és Polyák György tervei szerint, melyhez ld.: Szalai András: Kiáltás a vadonban. *Élet és Irodalom*, 2001. január 5. 26.

⁵ A kolostor helyreállítása 2007-ben zajlott le, melyhez ld.: Magyarai Éva – Pazár Béla: Kolostor-felújítás Sopronbátfalván. *Kő. Díszítő-, Termés-, Építő- és Műkő*, 12. 2010. 4. 8–12.

különböző látásmód összecsiszolódott, és ma már tökéletesen egyetértünk abban, hogy az építészek tudják a legnagyobb kárt okozni a műemlékek számára. Tehát már ő is, mint kimondottan alkotó építész, ezen az állásponton van. Én végül – az egzisztenciális szempontokon túl – pontosan azért választottam a műemlékes munkát, mert egy idő után rájöttem, mi a legfontosabb ebben a szakmában. Azt szoktam mondani, hogy az embernek építész diplomával a kezében ugyanazt az elsődleges irányelvet kell követnie, mint az orvosoknak: *Nil nocere* – Ne árts! Ez a szempont mostanra szinte teljes egészében a feledés homályába merült. Az embernek nemcsak – sőt, főleg nem – a tehetséget kell éreznie magában, hanem az alázatot az épülettel szemben. Ha ezt nem érzi, akkor inkább foglalkozzon mással, mert bizonyú sokat lehet ártani, sokkal többet, mint mondjuk egy rossz zeneművel vagy egy rossz festménnyel. Ezért a műemlékvédelem, azon belül pedig különösen a területi felügyelői munka szerintem egy valóságos szolgálat a szó nemes értelmében. Főleg segítségnyújtást, ezen felül az eltérő természetű tudásanyag, valamint a különböző tudomány- és szakterületek összekapcsolását jelenti. Amikor elkezdtem ezzel foglalkozni, azonnal rettenetesen megszerettem, és maga a munka mind a mai napig nagyon hiányzik. A körülmények már sokkal kevésbé, de ez más lapra tartozik.

Tervezői pályafutásom lezárulta nagyjából egybeesett az életemben történt személyes változásokkal. 1991-ben meghalt édesapám, majd egyre nehezebbnek bizonyult családdal-gyerekekkel a megélhetés, ezért szerettem volna valamilyen biztosabb, állami foglalkozás után nézni. Az építészettörténet mindig is érdekelt, nagyon szerettem az egyetemen Guzsik Tamás óráit, illetve az építészettörténet TDK-át, de, ahogy mondtam is, nem szerettem volna olyan helyre kerülni, ahol nagyon hamar kiderül, hogy kinek a lánya vagyok. Aztán egyszer összetalálkoztam Arnóth Ádámval, akivel Sárospatakról ismertük egymást, és megemlítette, hogy a műemléki hivatal felügyelőt keres Nógrád megyébe. Egyből arra gondoltam, hogy ezt meg kellene próbálni; addigra már elvégeztem a mesteriskolát (1982–1984 között), tehát volt némi alapom ehhez a fajta munkához – gyakorlati tekintetben is. A KÖZTI-ben ilyen szempontból a legérdekesebb, műemlékkel kapcsolatos munkám az volt, amikor Mosdóssy Borbála engedélyezési terve alapján elkészíthettem a székesfehérvári Szent István Király Múzeum kiviteli terveit, ezt követően pedig végig az én feladatomból volt a kivitelezés művezetése.⁶ Mindez nagyon érdekes és fontos tapasztalat volt számomra.

KG: Milyen további, műemlékeket érintő munkái voltak a KÖZTI-ben?

NK: Ez is nehéz történet, mert elég hamar kiderült, hogy a saját szempontunkból talán a lehető legrosszabb helyre kerültünk; igaz, a „vári KÖZTI” még mindig sokkal jobb volt, mint a Kecskeméti utcai.⁷ A Budapest Sportcsarnok kiviteli tervei például

⁶ Az egykori jezsuita rendház (Székesfehérvár, Fő utca 6.) múzeummá történő átalakításának előkészületei a műemléki tervtár dokumentációs adatbázisa szerint 1978-ban kezdődtek, majd a munkálatok egészen az 1980-as évek végéig tartottak. Mosdóssy Borbála Jánossy Györggyel közösen készítette az ehhez szükséges tanulmánytervet, valamint az építési engedélyezési tervet. – Vö.: *Új Magyar Építőművészet*. 1997/1. 11.

⁷ A KÖZTI egyik irodája 1951-től a pesti belvárosi Kecskeméti utca 10–12. szám alatt, a másik a budavári Dísz tér 4–5. szám alatt székelt.

egy orosz típusterv adaptálására épültek. Ferkai Andrásval ültünk egymással szemben egy asztalnál, és rajzoltuk Kiss István utasítására az orosz tervek átdolgozását. Szóval a kezdeti időszak nem alakult valami fényesen. Később jóval érdekesebb munkákat kaptam, főleg, amikor Laczkovics László mellett dolgozhattam. Már a KÖZTI-ben is rengeteg pályatervet készítettünk (sokszor négyen, a későbbi MNDP tagjaival közösen), amelyek közül a legérdekesebb és a legfontosabb talán az 1992-es sevillai világkiállítás magyar pavilonjáé volt. A pályázaton Janáky István Lepkeháza szerezte meg az első helyet, végül azonban Makovecz Imre építette meg a pavilont.⁸ Mi is nyertünk egy díjat a tervünkkel, ami azóta egy kissé a feledés homályába merült, pedig szerintem jól sikerült, meg is jelent annak idején a *Magyar Építőművészetben*.⁹ Fontos továbbá ebből az időszakból, hogy egy ösztöndíjnak köszönhetően egy hónapot Belgiumban, Monsban tölthettem; igaz, ez már azután történt, hogy otthagytam a KÖZTI-t. Közben megszülettek a gyerekeim, és elég sokat voltam gyesen, úgyhogy a legfontosabb munka, amit érdemes kiemelni, mindenképp a székesfehérvári volt.

KG: Térjünk vissza az OMvH-ba való jelentkezéséhez. Hogyan került végül műemlékfelügyelőként az intézményhez?

NK: Tehát az Arnóth Ádámmal való beszélgetést követően jelentkeztem a hivatalnál. Nagy sajnálatomra Nógrád megye addigra már foglalt volt, Dörgő Erzsébetet vették fel erre a munkára; Veszprém megyébe viszont felügyelőt kerestek. Közvetlenül ezt megelőzően történt, hogy műemlékeinek kiemelten nagy száma miatt kettéosztották a térséget, minek következtében két területi és két építési felügyelőre volt szükség Veszprém, illetve Pápa központtal. Korábban Máthé Géza volt a veszprémi területi felügyelő, aki a megye nyugati felét választotta. Nagy Klára régióvezető szeretett volna felvenni valakit a keleti rész felügyeletére, azonban két kikötése volt a leendő munkatársával kapcsolatban: férfi legyen és fiatal. Én egyik kritériumnak sem feleltem meg, ennek ellenére 1993 októberében végül úgy döntöttek, hogy felvesznek. Onnantól kezdve egészen 2014-ig Veszprém megye területi felügyelőjeként dolgoztam, illetve 1994 elején megkaptam Pannonhalmát is, ami ellen akkor nagyon tiltakoztam, mert nem éreztem magam kellően felkészültnek ehhez a feladathoz. Később azonban rendkívül közel került hozzám, és nagyon megszerettem; itt 2012-ig dolgoztam.

KG: Kik voltak azok a munkatársai a hivatalban, akiknek a személye meghatározó volt az Ön számára, és akiktől a legtöbbet tanulta?

NK: Ahogy mondtam, korábban némileg (tudatosan) távol tartottam magam ettől a területtől. Mielőtt Belgiumban töltöttem volna egy hónapot, felkerestem Horler Miklóst, hogy tanácsot kérjek tőle az ösztöndíjjal kapcsolatban. Nála tehát jártam egyszer, viszont nem ismertem személyesen a hivatal munkatársait (a megvalósult munkáikról készült írásbeli beszámolókat persze rendszeresen olvastam). Viszont,

⁸ Díjosztás után. Szegő György beszélgetése Janáky Istvánnal az expo pályázatról 1993. július 7. *Magyar Építőművészet*, 84. 1993. 5. 26–28.

⁹ Expo '92, Sevilla. A magyar nemzeti pavilon ötletpályázata. 32. sorszámú terv. Szerzői: MNDP Munkacsoport: Dévényi Tamás, Magyarai Éva, Németh Katalin, Pazár Béla. *Magyar Építőművészet*, 81. 1990. 3–4. 50.

amikor bekerültem az OMvH-ba, onnantól kezdve rengeteg olyan emberrel találkoztam, akitől igazán sokat lehetett tanulni. Valahol ez is furcsa, mert elég későn, 39 évesen, bizonyos mértékű tervezői gyakorlattal kerültem oda, és egy kicsit mindig kívülről maradtam. Talán amiatt is, mert az ott dolgozók nagy része (még azok is, akik rendelkeztek tervezői gyakorlattal) nem abból a szférából érkeztek, ahonnan én. Ez megint egy hosszú történet, amiből annyit érdemes kiemelni, hogy mindig volt egy nagyon erős ellentét a kimondottan műemlékes tervezők, valamint a nagy tervezőirodákban, később pedig a piacon tevékenykedő építések között. A műemlék-helyreállítások tervezése gyakorlatilag az OMF, majd az ÁMRK monopóliuma volt. Egyedül a KÖZTI tudott némileg bekerülni melléjük ebbe a kalapba, a többiek viszont nem nagyon jutottak hozzá ilyen munkákhoz. Ebből kifolyólag, ha valaki kívülről érkezett a hivatalba, jobban (vagy másként) érezte ezt az ellentétet. Annak ellenére, hogy kiváló barátságokat alakítottam ki a munkahelyemen, és sok mindenkit nagyon-nagyon szeretek, a régi OMF-es csapatba bizonyos értelemben nem tudtam szervesen bekapcsolódni, hanem mindig egy kis távolságtartással dolgoztam az intézményben.

Visszatérve a kérdéshez: akit az első pillanattól fogva emberileg és szakmailag egyaránt nagyon tiszteltem, az Koppány Tibor volt. Kiválóan ismerte Veszprém megyét, bármit meg lehetett tőle kérdezni, továbbá nagyszerű helyreállítások fűződnek a nevéhez. A Balaton-felvidéki romtemplomokhoz való hozzáállása kiemelten fontosnak, mondhatni iránymutatónak bizonyult számomra. Most is azt mondom, hogy például a Csopak-kövesdi templomrom „szűkszavú”, visszafogott, egészen kiváló helyreállítása során a lehető legjobb megoldást választotta;¹⁰ ezért is sajnálom, hogy azóta kiegészítették az emléket néhány szívhez szóló részlettel. A tervezők közül elsősorban Sedlmayr Jánossal dolgoztam együtt, ami néha nehézkesnek bizonyult számomra. Mégiscsak fiatal voltam hozzá képest, nagyon tiszteltem őt (igaz, a legjobb munkájának továbbra is a Salamon-torony helyreállítását tartom), ugyanakkor Pannonhalma és a veszprémi Gizella-kápolna kapcsán sok mindenben nem értettünk egyet, amiből nehézségek fakadtak. A veszprémi jezsuita templom beboltozását, amit később Máté Zsuzsa fejezett be, illetve az egész helyreállítását¹¹ nagyon jónak tartom, még ha ezzel kapcsolatban is sok vitánk volt, ami megint messzire vezet, és olyan kérdéseket is felvet, minthogy a műemlék-felügyelő milyen hatáskörrel bírt a maga területén.

A felügyelet egy furcsa képződmény, mert az ember a saját közvetlen kollégáin – esetemben Nagy Klárin és Máthé Gézán – kívül nemigen került kapcsolatba a többi felügyelővel. Természetesen sokat beszélgettem például Klaniczay Péterrel, akivel sok szempontból hasonlóan gondolkoztunk, ennek ellenére sokkal szorosabb kapcsolatba kerültem például a kutatókkal: a művészettörténészekkel és a régészekkel, hisz

¹⁰ A rom feltárására és konzerválására 1966-ban került sor: Valter Ilona – Koppány Tibor: A Csopak-kövesdi románkori templom. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 13. 1978. 93–101.

¹¹ A veszprémvölgyi jezsuita templom helyreállítása 2001-ben fejeződött be: Sedlmayr János – Máté Zsuzsanna: Veszprém, veszprémvölgyi apácakolostor. *Örökségvédelem*, 6. 2002. 7–8. 17. – *Oszlopokat emeltünk, hogy beszéljék a múltat. A millenniumi műemlékhelyreállítások lexikona*. Szerk. Tamási Judit. Budapest, 2002. 262.: No 669.

számos helyreállításon közösen dolgoztunk. A legtöbbet Haris Andreától és László Csabától, aztán László Judittól tanultam; velük nagyon sok közös munkám volt, és nagyon jól tudtunk együtt dolgozni, részint bizonyára a hasonló gondolkodásmódunk miatt. De Máthé Gézától is rengeteget lehetett tanulni – ő megint egy olyan személy, akiről érdemes lenne egy külön tanulmányt írni. Nyilván nem én ismertem őt a legjobban, még ha szemben is ültünk egymással nagyon sokáig. Egy rövid időre áthelyezték őt Székesfehérvárra, és az enyém lett egész Veszprém megye; ez már a legvégén, 2012–2013-ban történt. De korábban is elváltak egymástól az általunk felügyelt területek a megyén belül, úgyhogy nem szóltunk bele egymás munkájába, csak nagyon sokat beszélgettünk, az így szerzett tapasztalatok pedig rendszerint igen hasznosnak bizonyultak, kiváltképp a gyakorlati kérdésekben.

Sokáig Balassa László volt a megye keleti térségének építési felügyelője. Rengeteget köszönhetek neki, a kisujjában volt egész Veszprém, noha nagyon más volt a feladatköre és ezáltal a tevékenysége.¹² Volt logika abban a szereposztásban, amelynek megfelelően minden megyébe kellett egy helyben lakó szakember, akit bárki bármikor megkereshetett, ugyanakkor szükség volt egy félig-meddig külsős szakemberre is, aki szükség esetén könnyebben tudott távolságot tartani a helyektől és a helyi műemléki problémáktól. Ez nagyon fontos volt, hiszen egy helyi felügyelő nyilván nehezen mondhatja meg az unokája óvónőjének, hogy nem szabad kidobni az óvoda ablakait; az ilyen feladatokat jobban meg tudta oldani az, aki távolról érkezett. Közösen kellett dolgozni, de egy értelmes munkamegosztás szerint, ami a mi esetünkben teljes mértékben megvalósult. Szóval e tekintetben nagyon is logikus volt a felügyeleti rendszer struktúrája.

Most, hogy végiggondolom, kik segítettek igazán sokat, a legközelebbi kapcsolatom talán tényleg a Tudományos Osztály munkatársaival alakult ki. Rengeteg tanácsot és konkrét segítséget kértem Laár Erikától vagy Bardoly Istvántól. Aztán a későbbiekben szintén szorosabban együtt dolgoztam a restaurátorok közül Bíró Lacival. Az építészek közül nagyon jónak tartottam Samu Viktóriát, aki szintén egy kissé elfeledett szakember, pedig szerintem remek tervezéseket mutatott fel. Nem volt olyan meghatározó szerepe az ÁMRK-ban, mint másoknak, de például a cseszneki vár¹³ vagy a bakonyszentlászlói evangélikus templom helyreállítása¹⁴ nagyon alaposan végiggondolt munka volt. Ugyanígy sajnálom azokat a fiatalabb építészeket, akik szintén nem kaptak annyi munkát, mint amennyit megérdemeltek volna, pedig nagyon jó szakembernek tartom őket. Az egyikük Fülöpp Róbert, aki ma már nagyon más területen működik, de annak idején ő végezte a Tihany-sajkodi apáti templomrom

¹² Somorjay Sélysette: Megismerni, megőrizni, közkinccsé tenni. Balassa László kutatásai a veszprémi várban. *Veszprémi Szemle*, 22. 2020. 2. 10–19.

¹³ 2002-re befejeződött a keleti falszorosok külső falainak felfalazása, valamint az alsóvár északi és déli falszakaszainak állagvédelme, melyhez ld.: László Csaba – Rácz Miklós – P. Samu Viktória: Csesznek, vár. (Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ. Tájékoztató). *Örökségvédelem*, 7. 2003. 5–6. 15.

¹⁴ Koppány András – László Csaba – P. Samu Viktória – Rácz Miklós: A bakonyszentlászlói evangélikus templom kutatása és helyreállítása. *Műemlékvédelem*, 54. 2010. 82–87.

helyreállítását.¹⁵ Tulajdonképpen ez is egy rekonstrukció volt, csak épp jóval szelédobb, mint amiket mostanában preferálnak. Bujdosó Győző is egy elfeledett ember, pedig mindig nagyon érzékenyen nyúlt a műemlékekhez.

Biztosan sok mindenkit kihagytam. Az a furcsa, hogy húsz év alatt, amíg felügyelőként dolgoztam, talán meghatározóbbak voltak számomra az építetők és a kivitelezők, akikkel kapcsolatba kerültem. Ilyen értelemben is sokat lehetett tanulni, és ezek a közös munkák, a megszerzett tapasztalatok rengeteget változtattak a gondolkodásomon. Mindez hozzátartozik a felügyelői léthez, és ebből a szempontból ezek az évtizedek már teljesen másminen voltak, mint a korábbiak. Számtalanszor előfordult, hogy amikor a bemutatkozásnál jeleztem, a műemléki hivataltól érkeztem, a velem szemben állónak (lelkésznek, plébánosnak) rögtön elsötétült az arca. Viszont, ha hagytam, hogy az elején kipanaszkodja magát, hogy elmondhassa, mennyi sérelem érte a korábbi évtizedekben, utána egy *tabula rasával* teljesen másképpen kezdhettük el a közös munkát. Ilyen helyzetben mindig azt kértem a másik féltől, hogy ettől a ponttól kezdve kizárólag azt ítélje meg, amit én csináltam, és azért haragudjon, amit én rontottam el. Én nem dolgoztam az OMF-ben, vagyis a „fénykorszakban”, mindazonáltal a munkám során sokszor úgy éreztem, hogy könnyen vissza lehet élni a hatalommal. Márpedig egy területi felügyelő – az akkori törvényi felhatalmazás és garanciák mellett – nagy hatalomnak számított, amit az első perctől fogva éreztettem, ahogy megjelent a sofőrrel, majd kiszállt az autóból. Ez pedig veszélyes. Utólag belegondolva, biztosan én is sokat hibáztam. Ugyanakkor, még az 1990-es évek közepén volt olyan esetem a Balaton-felvidéken (nem mondanék neveket, sem pontos helyszínt, mert senkit sem szeretnék megbántani), amikor a megérkezésünkkor az egész református presbitérium ott reszketett egy nagy diófa alatt, mert megjöttek a műemlékesek, majd, akivel érkeztem, tényleg meglehetősen leteremtette ezeket a – nálunk jóval idősebb – embereket, akiknek a mindenük volt az a templom. Valóban butaságot akartak csinálni, ennek ellenére nem mindegy, hogy ezeket a rossz kezdeményezéseket hogyan kezeljük. Számomra rendkívül meghatározó élmény maradt ez az eset, később pedig csak nagyon-nagyon lassan tudtunk egy kicsit simítani az ilyen típusú ellentéteken, annak érdekében, hogy a helyiek elfogadják a műemlékvédelemben dolgozó szakembereket, valamint, hogy elhiggyék, nem akarunk rosszat, és nem az állam önkényét képviseljük, hanem segíteni szeretnénk nekik.

KG: Miből állt pontosan a felügyeleti tevékenység, amikor elkezdte a munkát a hivatalnál, és hogyan változott mindez az évek-évtizedek során?

NK: Amikor odakerültem, Klári és Géza elmagyarázta, mi lesz a feladatom, majd hozzáálltam a jogszabály értelmezéséhez. Hamar rájöttem, hogy az abban foglaltak nagyon nehezen érthetők a hétköznapi emberek számára, ezért kétoldalas összefoglalásokat (kivonatokat) készítettem belőle, majd azokat kiosztottuk Laci bácsival a

¹⁵ Az ún. apáti templomrom helyreállítására 1999-ben került sor (a helyreállítási tervek 1995-ben készültek). Ld.: Sandner Zoltán: Tihany, Apáti templomrom millenniumi helyreállítása. (Műemlék-helyreállítások. Szervezési és Koordinációs Főosztály hírei). *Műemléklap*, 4. 2000. 11–12. 28.; *Összlopokat emeltünk* 2002. i. m. 253.: No 617.

tulajdonosoknak – papoknak, lelkészeknek. Nagyon egyszerű mondatokkal fogalmaztuk meg a tennivalóikat, és ez célravezető megoldásnak ígérkezett. Később azonban a Felügyeleti Igazgatóság leállította ezt a kezdeményezésünket, mondván, ilyesmit nem illik csinálni.

Akkoriban az engedélyeket is mi adtuk ki. Ez persze többször változott: később volt egy olyan időszak, amikor már csak szakhatóság voltunk, aztán megint engedélyező hatóság lettünk, de ez utóbbi már a kormányhivatali struktúra keretein belül valósult meg. Veszprémben elég hamar meghonosítottuk az akkori főépítésszel a közös műemléki konzultációkat. Felügyelőként kizárólag a műemlékek és a műemléki jelentőségű területek esetében volt hatósági szempontból szerepünk, viszont Veszprémben például nagyon nagy kiterjedésű volt a helyi védettségű terület. A főépítésszel úgy gondoltuk, mégiscsak nonszensz, ha az utca egyik fele műemléki jelentőségű terület, míg a másik vagy egyáltalán nem védett, vagy csupán helyi védettséget élvez. Ilyen esetekben azonos szempontokat kell érvényesíteni, ezért, ha az adott ügyben épp nem volt szükség sem műemléki szakhatósági, sem építési engedélyre, akkor is be kellett jönnie az építetőnek a főépítési-műemlékes konzultációra, ha pedig olyan munkáról volt szó, amihez nem volt szükség műemlékes papírra, a helyi építési iroda akkor is az általam elmondott műemlékes szempontok figyelembevételével adta ki az építési engedélyt. Ez fantasztikusan jó volt.

Véleményem szerint a területi felügyelő legfontosabb feladata (ezt 2014-ig így éreztem), hogy gazdája legyen a hozzá tartozó műemlékeknek-területeknek. Az imént említett főépítési konzultációs rendszernek semmi köze nem volt a hivatalhoz, és nem is nagyon valósult meg másutt az országban. A veszprémit – több mint egy évtizeden át – szerda délelőttönként tartottuk, hetente vagy kéthetente. Mezey Lászlóval Várpalotán is alkalmaztuk ezt a gyakorlatot, továbbá kiemelten fontosnak bizonyult Balatonfüreden. Utóbbi esetben olyan párbeszédet sikerült kialakítani a főépítésszel és a polgármesterrel, aminek eredményeképpen a helyi védettségű területtel kapcsolatban is mindig kikérték a véleményemet, pedig ahhoz semmi közöm nem lett volna. A feladatok ettől persze csak halmozódtak és halmozódtak, viszont azt éreztem, van értelme a munkámnak.

A legutóbbi törvényeket már nem követtem (persze, úgy nehéz is, hogyha havonta változnak), ugyanakkor ma is úgy érzem, nonszensz, ha egy műemlék telkén lévő kutyaól átalakításához engedélyt, hozzájárulást vagy bármi hasonlót kell kérni, miközben a mellette lévő házat nyugodtan át lehet festeni hupilírára, vagy ki lehet cserélni a fedését, mert az már senkit nem érdekel. És az intézményes műemlékvédelmen kívül mindenki, az önkormányzatok és a polgármesterek is elfogadták, hogy ez problémás, amennyiben elmagyaráztuk nekik. De ahogy a hivatal egyre szigorodott, és egyre inkább a jogszabályok, valamint az azoknak való megfelelés határozta meg a mindennapjait (itt most természetesen a hivatal felszámolása utáni időszokról beszélek), onnantól kezdve ezek a munkák gerillatevékenységnek minősültek. Nekem 2014-ben úgy kellett abbahagynom a munkát, hogy nagyon súlyosan megbetegedtem, amihez nyilván hozzátartozott mindez, hiszen az ember nem tud a meggyőződésével ellentétesen cselekedni. Ekkor már az egész rendszer arról szólt, hogy kizárólag

a jogszabályoknak kell megfelelni. A hivatal mindenkit potenciális bűnösnek tekintett, és az új gyakorlat szerint, ha találtunk olyan jogszabályt, ami alapján meg lehetett büntetni a tulajdonost, akkor rendszerint meg is büntettük. Ez lett a döntő szemlélet, ami véleményem szerint borzalmas volt, hiszen a tevékenységünknek éppen arról kellett volna szólnia, hogy segítsünk az embereknek, és magyarázzunk el nekik bizonyos dolgokat. Érdemes átfutni a balatonfüredi városkép alakulását az 1990-es évek elejétől napjainkig. Az ottani fejlődés mostanra túljutott a fénykorán – mert ami manapság történik, az már túlzás –, viszont annak idején a polgármester kérte tőlem, hogy nyilvánítsuk műemléki jelentőségű területté a történeti fürdőtelepet. Egyrészt, mert ezzel a státusszal jobban lehetett pályázni különböző támogatásokra, másrészt, mert ennnyire jól tudtunk együtt dolgozni. Tudta, megértette, hogy ennek a munkának van értelme, ami meg is látszik a városon és annak az elmúlt évekig mutatott fejlődésén.

FDE: Ehhez kapcsolódna a következő kérdés. Felügyeleti munkája során több épület védetté nyilvánítására is javaslatot tett, akár területileg is...

NK: Valójában sajnos sokkal kevesebbre, mint amire érdemes lett volna, és ennek az időhiány volt az oka. Ezen a területen van lelkiismeretfurdalásom, mert itt jobban, eredményesebben kellett volna dolgoznunk, de egész egyszerűen nem volt rá idő és energia.

Ebből a szempontból a legfontosabb és legizgalmasabb történet megint csak Balatonfüredhez kötődik. A volt szovjet üdülő területén található a Vaszary-villa, amiből mostanra Vaszary Múzeum lett, és szép sikereket érnek el az épülettel. Ez a telek egy kisebb regényt vagy legalábbis novellát érdemelne, főleg a furcsa tulajdonviszonyok és azok alakulása miatt. Amikor a rendszerváltás után átkerült az állam kezébe, ott állt rajta a szovjet üdülő Vaszary Kolos villájának borzalmas, lapostetős bővítményeként. A méretekből és az arányokból kifolyólag látszólag fordított volt a helyzet, mintha a villa lett volna az üdülő melléképülete. Mivel korábban szovjet területnek számított, ez a telek fehér foltként szerepelt a térképeken, mintha épületek sem álltak volna ott, rendkívüli mértékben megnehezítve a tulajdonviszonyok felgöngyölítését. Akkoriban Pergő Margit vezette a Kincstári Vagyongazgatóság veszprémi kirendeltségét, aki most éppen Berhida polgármestere, és egészen kiváló ember. Vele, illetve az akkori füredi polgármesterrel sikerült helyes irányba terelni a dolgokat. Szemerey Tamás szerezte meg a terület kezelői jogát, és mindenképpen szerette volna hasznosítani a szovjet üdülő épületét, méghozzá további emeletrépitésekkel. Erre a borzalmas és hatalmas, többszintes vasbeton lepenyre manzárdtetőt akart helyezni, hogy még több szobát alakíthassanak ki a leendő szálloda számára. Akkor még nagyon erős volt a műemléki tervtanács, ahol minden alkalommal újra és újra elutasítottuk az erre vonatkozó tervet, míg végül sikerült eljutnunk odáig, hogy az ügy átkerüljön az önkormányzathoz, majd elbonttatták az épületet. Ez az egyik legfontosabb eredmény, amit elértünk, illetve ez a bontás volt a legfontosabb a füredi városközpont szempontjából.

Visszatérve a védésekhez: nagyon fontosnak tartom, ami Vöröstón történt, ugyanis Deli Sándor népi felügyelő közreműködésével sikerült az egész falut műemléki jelentőségű területté nyilvánítani. Itt persze előfordult, hogy kiszálláskor a helyiek vasvillával vártak bennünket, ugyanakkor, azt hiszem, ennek a munkának is volt ér-

2. Felügyeleti szakmai út, Mauerbach. Németh Katalin jobb oldalon Veöreös András, baloldalt Jordanits Anett, Erős Erika, Losonczi Máté, 2011 © G. László Judit felvétele

telme. Aztán ott volt Hajmáskér – ez már egy későbbi történet, amivel kapcsolatban szintén van némi lelkifurdalásom. A Kincstári Vagyongazgatóság még Pergő Margit idejében (az 1990-es évek elején) rendbe hozta a település épületeinek tetőzetét. Azt hittük, rendben is vannak, ezért soha nem néztünk rájuk alaposabban, miközben az önkormányzat széthordta valamennyit. Ráday Mihály hívott fel, hogy csináljunk valamit, itt azonban elég későn sikerült elérni a védetté nyilvánítást, mostanra pedig ebek harmincadjára jutott az egész. Szóval ez egy nehéz történet, pedig rendkívül érdekes épületegyüttesről van szó. Talán ezek voltak a legfontosabbak a Veszprém megyei védetté nyilvánítások közül. Biztos, hogy jóval kevesebbre került sor, mint amennyire szükség lett volna.

FDE: Rákérdeznénk a tervtanácsra. Említette, hogy ez is egy külön történet, ráadásul igazán fontos. Milyen emlékeket őriz az ülésekről és a testület munkájáról?

NK: Abból az időszakból őrzöm a legjobb emlékeket, amikor Arnóth Ádám volt a tervtanács vezetője. Amikor bekerültem a hivatalba, akkor még nagyon másfajta tervtanács működött; ez a struktúra az OMF-ből öröklődött át, és a vezetők, illetve természetesen az ÁMRK delegáltjai kaptak helyet benne. Aztán az ezredforduló táján Arnóth Ádám vezetésével kezdett mindez átalakulni. Ahogy korábban említettem, annak érdekében, hogy csökkenjen az ellentét a külső pályán mozgó, ámde neves építészek, valamint a belső, monopóliummal rendelkező műemlékes tervezők között, nagyon sok – ma meghatározó szerepet betöltő – építész hívtak meg a tervtanácsba. Számomra Reimholz Péter volt a legfontosabb „külső” szereplő, és kiemelkedő jelentőséggel bírt, amikor ő is a tervtanács tagja volt. 2000 és 2001 között én voltam a tervtanácsi titkár, vagyis minden ülésen részt vettem, illetve én írtam a jegyzőkönyve-

ket. Nyilván számos kritika megfogalmazható a tervtanács munkájával kapcsolatban, például a meglévő szabályozások ellenére is ki lehetett kerülni a testületet. Ugyanakkor kiváló társaság jött össze: külsős építészek, az ÁMRK tervezői, az OMvH Tudományos Osztályának kutatói. (Amikor a kollégáimról kérdeztek, az iménti felsorolásból kifejejtettem Lővei Pált és Mezey Alice-t, pedig természetesen őket is szerettem volna megemlíteni, mint akiktől nagyon sokat tanultam, és remek volt velük közösen részt venni a tervtanács munkájában.) Volt, amikor restaurátorok is részt vettek az ülésen – ezt mindig az adott téma határozta meg. Teljes mértékben a szívemnek megfelelő volt az egyes szakmáknak ez a fajta együttműködése, és helyenként jó nagy viták voltak. De igazi viták, konstruktívak. Úgyhogy ez egy kiváló korszak volt.

Aztán Cselovszki Zoltán leváltott engem a titkári posztról, mert egy ízben szigorúan fogalmaztam, amiről úgy gondolta, másképp kellett volna. Most is ugyanúgy fogalmaznék.

KG: Meg szabad kérdezni, mivel kapcsolatban történt mindez?

NK: Balmazújváros, Penny Market. Tervező: Szécsi Zsolt. Hatszemközt voltunk Ádammal, mikor Cselovszki azt mondta, hogy szakmai szempontból igazam volt, de ezt nem lehet úgy leírni, ahogy leírtam. Én viszont úgy gondolom, hogy korábban is ugyanúgy írtam volna, és most is ugyanúgy írnám le, mint akkor. Ez egyébként egy elszigetelt eset volt. A munkámmal kapcsolatban mindenképpen pozitívként emelném ki, hogy valójában sohasem kellett mást írnom, mint amit gondoltam, és ez végül is nagyon jó. Pontosabban egyszer talán mégis ilyen helyzet állt elő: Zircen, az egyik kistemplom melletti benzinkúttal kapcsolatos szakhatósági állásfoglalásmat nem „engedték ki”. De ez igazán kevés, főleg az ügyek nagy számához képest. Úgyhogy ez nagyon jó érzés, és a hivatalról is sok mindent elmond, hiszen tudták tolerálni a szakmai véleményt. Nem mondom, hogy az ember mindig dicséretet kapott érte, hisz mindig megkapta a maga feketepontjait, sőt, időnként leváltották vagy félretették. Összességében azonban tolerálták a szakmai állásfoglalást.

KG: Említene-e esetleg néhány olyan műemlék-helyreállítást – az eddig elhangzottakon kívül –, amelyben a felügyelet oldaláról részt vett, és mint helyreállítást pozitív példának tartja?

NK: Ahogy talán az eddigiekből is kiderült, a munkámra elsősorban egy intenzív kapcsolattartásként tekintettem. Itt fűzném hozzá az elmondottakhoz, hogy az intézményi kereteknek az elmúlt években lezajlott állandó változása (az a részleg, ahol én dolgoztam, néhány év leforgása alatt hét különböző elnevezéssel rendelkezett) követhetetlen állapotot eredményezett. Az interjúra készülve megnéztem, mi lenne, ha lenne egy balatonfüredi műemlékem, amit szeretnék felújítani. Próbáltam megkeresni az interneten, kihez fordulhatnék, de nem sikerült megtalálnom. Mindössze egy telefonszámot találtam a kormányhivatal illetékes osztályán, ami mellett nem szerepelt név, vagyis nem tudunk személyt kötni az adott tevékenységhez.

Annak idején, amikor már állandó jelleggel változtatták az egyes régiók központjait, ezzel párhuzamosan mindig megváltozott az ember e-mail címe is. Egy ideig KÖH-ös címünk volt, utána a hivatalon belül is volt valami változás, utána a kormányhivatalhoz, majd a járási hivatalhoz kerültünk, ami mindig új e-mail címet

eredményezett, problémássá téve az elérhetőségünket. Márpedig nagyon fontosnak tartottam, hogy könnyen megtalálhassanak, mert így tudtam részt venni a folyamatokban. Mostanra eltelt annyi idő, hogy talán elmondhatom, mit találtam ki ebben a helyzetben, amiben a felszámolás alatt lévő hivatal informatikai részlege is a segítségemre volt. Létrehoztam egy új e-mail címet muemlek.veszprem@gmail.com elnevezéssel, és erre átirányítottak minden levelet, ami a korábbi hivatali e-mail címeimre érkezett. Ezt bárhol, bármilyen körülmények között elértem. Miután a hivatal megszűnt, és kormánytisztviselőként dolgoztam, mindig le kellett utaznom Veszprémbe. Volt egy laptopom, amin a buszon és a vonaton dolgoztam, és amin folyamatosan olvastam azokat az üzeneteket, amiket a különböző címeimre írtak. Ez a „fiktív” e-mail cím rettentő sokat számított a kapcsolattartásban.

Minden munka egy kooperációval kezdődött: eljött az építész, hogy közösen egyeztethessünk az építetővel, majd – szerintem ez volt a legfontosabb – a kivitelezést is ugyanúgy végigkísértük, de azt már a kutatóval együtt. Nehéz eldönteni, hogy ebből a szempontból melyik helyreállítás a legmaradandóbb élmény, főleg, mert maguknak az épületeknek a legnagyobb része sem maradandó. Az építészet természeténél fogva egy idő után megy a kukába; Veszprém most már teljesen megy a kukába – elnézést, hogy ennyire nyíltan fogalmazok, de nem megy másképp. Mégis, az egyik legmaradandóbb élményem a Dubniczay-ház helyreállítása.¹⁶ A pályázati zsűriben is benne voltam, ami remek személyi állománnyal állt össze, mások mellett a főépítész, illetve Kóris János is a tagja volt. (Őt sem említettem korábban. Kívülről került be az ÁMRK-ba, és mindig is „külsősnek” tekintették, soha nem fogadták be igazán, pedig szerintem rendkívül tehetséges építész volt, és nagyon jó volt vele együtt dolgozni.) Már a tervpályázat során sikerült valóban a legjobb tervet kihozni győztesnek. Utána nagyon jó volt a kapcsolat mind a várossal, mind a kivitelezővel, és végig követtük a folyamatot, minden művezetésen ott voltunk Lászy Judittal. De a restaurátorokkal is remek kapcsolat alakult ki. Akkortájt lett kész a Neues Museum Berlinben,¹⁷ a Dubniczay-házat pedig egy ahhoz mérhető nívón sikerült helyreállítani, tehát több szempontból ezt tartom a legkiemelkedőbbnek.

A másik, számomra igencsak fontos munka a tihanyi bencés apátság helyreállítása,¹⁸ noha az együttes mostanra jelentősen átalakult. 1994-től 2014-ig végigkísértem a helyreállítást; volt olyan időszak, amikor minden héten ott voltam, ahogy persze olyan is, amikor álltak a munkák. Eleinte Kóris János és Vizer Balázs dolgozott itt tervezőként az ÁMRK részéről, illetve meghatározó szerepet töltött be az építető, Korzenszky Richárd perjel. Amikor 1994-ben Tihanyba került, a hivatal felajánlotta, hogy az ÁMRK megtervezi az addigra nagyon súlyosan leromlott épület helyreállítását. Mindez egyházi oldalról nem volt feltétlenül vonzó ajánlat, amire a Pannonhalmán történtek még erősebben rányomták a bélyegüket. Ennek ellenére elfogadta az ajánlatot,

¹⁶ Németh Katalin: A veszprémi Dubniczay-ház helyreállítása. *Műemlékvédelem*, 51. 2007. 107–111.

¹⁷ A Friedrich August Stüler tervezte épületet (1843–1855) 1999 és 2009 között David Chipperfield tervei szerint állították helyre.

¹⁸ Németh Katalin: Egy szelíd műemléki helyreállítás története. *Országépítő*, 16. 2005. 4. 14–17.

ami nyilván anyagi szempontból is jól jött a tihanyi közösségnek, mint ahogy azt is elfogadta, hogy Kóris János legyen a tervező (abban már nekünk is volt szerepünk Haris Andreával, hogy az ÁMRK-ból ki kapja meg ezt a munkát). Idővel az egész társaság nagyon szépen összezsírozódott. Ez a helyreállítás is egy érdekes történet, ami megint nagyon messzire vezet, viszont az egyik szívügyem. Máthé Géza mindig retentő fontosnak tartotta, hogy a műemlék helyreállítása során a lehető legközelebbből ismerjük meg az építéskor használt anyagokat, technológiákat. Ennek érdekében, valamikor az 1990-es évek elején vakolási tanfolyamot szervezett Sopronban, ahol a francia École d'Avignon tanárai is megjelentek (ebben nyilván Fejérdy Tamás francia kapcsolatainak is nagy szerepe volt). Itt sikerült egy olyan kapcsolatot kialakítani – jelentős mértékben a külső kapcsolatokkal foglalkozó Vékony Márta közbenjárásával –, amelynek eredményeként az École d'Avignon elküldött Tihanyba két mestert, hogy megtanítsák az ott dolgozó kőműveseket arra, ahogyan a nagyapjuk és a dédapjuk használta a mészvakolatokat. Így sikerült Tihanyt helyreállítani, ami fantasztikus volt, a francia kapcsolat fenntartását azonban – Fejérdy Tamáson kívül – senki sem karolta fel igazán, ezért hamar elhalt. Miközben rengeteget tanultunk tőlük, ahogy a kőművesektől is. A kisujjukban volt, hogyan kell kézzel felhordani a vakolatot, a mészfesztést, hogyan lehet természetes földfestékekkel színezní. Most újra felújítják a tihanyi apátságot, de már egészen máshogyan alakul minden, részint pont azért, mert szinte semekkora hangsúlyt nem kapnak az imént említett, pótolhatatlanul fontos technikai és ipari „finomságok”. Nem tudom, miért, mindenesetre ezt nehéz megbocsátani. Egyébként 2001-ben egy pályázat útján részt vehettem egy tíznapos vakolótanfolyamon Avignonban; ebben még sokat segített a hivatal. Érdekes és tanulságos volt.

Visszatérve a helyreállításokra: nagyon szerettem például (hogy egy egészen más típusú épületet is mondjak) Medgyaszay István nagykanizsai színházának a felújítását.¹⁹ Az az időszak, amikor a keszthelyi régióhoz tartoztunk, meglehetősen nehéz volt; nekem is és Gézának is nagyon rossz volt a kapcsolatunk a régióvezetővel. Ugyanakkor a nagykanizsai színház helyreállítását Zalaváry Lajos tervezte, akitől a régióvezető tartott. Nem akart vele tárgyalni, mert úgy érezte, semmilyen elképzelését nem tudja majd keresztülvinni rajta, ezért – noha ez egy Zala megyei ügy volt – nekem delegálta a feladatot. Érdekes munka volt, szerintem nagyon jól sikerült a helyreállítás, és itt is sok mindent meg tudtunk menteni. Zalaváryt a KÖZTI-ből ismertem, ahol egész fiatalon kerültem vele kapcsolatba, miközben egy kicsit talán még Jánosyhoz tartoztam (vagy szerettem volna tartozni). A Mesteriskolában ő volt a mesterem, Zalaváry pedig a „lenti” KÖZTI központi figurája volt. A nagykanizsai munka idejében már idős, nagy tekintélyű, ezzel együtt rendkívül megfontolt építész volt, akivel mindig öröm volt beszélgetni, és akit meg lehetett győzni a műemlékes szempontokról. Mindent a legapróbb részletekig végiggondolt, ráadásul a nagykanizsai munka során a kivitelezővel is mindent meg lehetett beszélni.

¹⁹ A Zalaváry Lajos tervezte helyreállításra 2006-ban került sor, melyhez ld.: Szegő György: Zalaváry és kora II. Nagykanizsa volt színház-mozi épületének műemléki helyreállítása – az interjú folytatása. *Régi-Új Magyar Építőművészet*. 2006/6. 41–43.

Sok egyéb helyreállítást is említhetnék, hiszen valamennyit végigkövettem; ez volt a felügyelő dolga. Ahogy korábban említettem, ez a szerepkör ekkor még valódi hatalmat jelentett. Ha a kivitelező valamit elrontott, az építető hiába könyörgött volna, hogy javítsa ki, ha nincs ott a felügyelő, és nem mondja azt, hogy „márpedig ezt így nem fogom átvenni”. Az építetők tehát rájöttek, hogy igenis őket segítjük, és pontosan ezért tudtunk eredményeket elérni, még ha ehhez esetenként szigorúnak is kellett lenni. Ennek ellenére remek kapcsolatunk volt például a Vemévszerrel, a Közép-Dunántúl egyik legnagyobb kivitelező vállalatával, annak vezetőivel és munkásaival egyaránt. Olyannyira, hogy amikor 2012-ben vagy 2013-ban Zircen befejezték a templom felújítását, a kivitelező megkért, hogy menjek vissza elvégezni a szakértői munkát, miközben ekkor már nem én voltam a felügyelő. Egészen megható volt, és azt hiszem, ennél nagyobb dicséretet keveset kaptam.

KG: Rátérnénk Pannonhalmára, ami megint egy hatalmas téma, akár önálló interjú tárgya is lehetne...

NK: ...és nagyon bonyolult. Talán jobb, ha kérdeznek, mert ha belekezek, elveszek a részletekben.

KG: Esetleg haladjunk időben visszafelé: mik azok a legfontosabb tapasztalatok, amiket erről a rendkívül hosszúra nyúlt munkáról őriz, és hogyan értékeli a végkifejletet? Pannonhalma esetében egy olyan helyreállításról van szó, amelyről sokakban él valamilyen kép...

NK: ...és viszonyulnak hozzá valamilyen módon.

KG: Többnyire kétféleképpen: egyes – főként műemlékes-művészettörténész – körökben szinte elrettentő példaként kerül elő, miközben, ha megnézzük, hogy a kezdeti tervekhez képest mi valósult meg, feltűnő, hogy mennyi mindent sikerült megmenteni. Hogyan értékeli, ami az épülettel történt? Felügyelőként mik voltak a lehetőségei a munka során?

NK: A 2020-as *Arrabona* László Csaba 70. születésnapja alkalmából összeállított számában igyekeztem összefoglalni a történeteket.²⁰ Most megpróbálom tömörebben és személyesebben – nem tudom, sikerül-e.

Az előbb említettem, hogy Sedlmayr Jánossal nem igazán értettünk egyet bizonyos kérdésekben; ezek közé tartoztak a Pannonhalmával kapcsolatos tervek. Egy ideig úgy tűnt, a KÖZTI foglalkozik majd az együttessel, azonban a feladat elég hamar az ÁMRK-hoz került. Amikor 1994-ben megkaptam Pannonhalmát, még Sedlmayr János volt a kijelölt tervező. Azonnal lehetett érzékelni, hogy óriási ellentétek feszülnek a rend és a főapát, valamint Hanzinak²¹ – Géczy Csaba és az ÁMRK által erősen támogatott – elképzelései között. Ezek még nem a templom (átfogó) belső felújítását tűzték ki célul, hanem például az északi mellékhajóban a Király-kapu megnyitását. Tehát apróbb dolgokról volt szó, amelyeken keresztül mégis pontosan érzékeltük a szemléletbeli különbségeket.

²⁰ Németh Katalin: Gondolatok a pannonhalmi bazilika belső felújításáról. *Arrabona*, 58. 2020. 231–248.

²¹ Sedlmayr János

KG: Melyek voltak azok a részletek, amelyekkel kapcsolatban nem értett egyet Sedlmayr Jánossal, illetve milyen jellegű ellentétek feszültek közte és a rend között? Utóbbi azért is érdekes, mert Sedlmayr a kerengőben már az 1960-as években elkezdte Pannonhalma „stornótlánítását”,²² ami később a bencések által tervezett átalakítás egyik fontos célja volt, vagyis ez ügyben akár egyetértés is lehetett (volna) közöttük.

NK: Ekkor még nem a historizmus megítélése állt a vita középpontjában, hanem adódott két olyan beavatkozás, amelyek megvalósítását illetően erősen összekülönböztek, és amelyek kapcsán én is egyértelműen a bencések álláspontjával értettem egyet. Az egyik az északi mellékhajóban, a sekrestyeajtó melletti ún. Király-kapu megnyitása volt, amit Hanzi és az ÁMRK nagyon szeretett volna megvalósítani. Műemléki szempontból érveltek a kapu bemutatásának fontossága mellett, amelynek funkcionálisan nem lett volna túl sok értelme, ráadásul a sekrestye boltozatának, valamint az oldalfalaknak egy részét is el kellett volna bontani hozzá. A Sedlmayr által készített, meglehetősen komplikált terv szerint a sekrestyeajtót, amelynek küszöbe magasabban helyezkedett el a sekrestye padlószintjéhez képest, egy lépcsőn lehetett volna megközelíteni, majd egy újabb lépcsőn jutottunk volna vissza az északi mellékhajóba. Így a Király-kapu mindkét oldala láthatóvá vált volna, azonban a terv nem valósult meg, ezért továbbra is csak az egyik oldala látható a sekrestyéből. Túl nagy ára lett volna a bemutatásának, ezért én is teljes mértékben egyetértettem azzal, hogy nem kellene ezt az elképzelést megvalósítani. A másik, úgyszintén furcsa történet, a Volto Santo falkép bemutatása a kerengőben, amihez meg kellett volna bontani a késő gótikus boltozatot hordozó köpenyfalat. Hanzi erre is részletes tervet dolgozott ki, amelynek megfelelően „gőlyalábakra” állította volna a boltozatot, kiváltva a megbontandó oldalfal teherhordó szerepét. Mindez lehetőséget biztosíthatott volna a ritka és nagyon szép falkép teljes feltárására, a terv azonban túlon túl kockázatosnak bizonyult. Hirtelen nem emlékszem, hogy pontosan mikor folytatódott ez a történet.

KG: 1994-ben, ha minden igaz, szigetelési munkálatok közben bukkantak rá a freskó részletére.

NK: Igen, nem sokkal később pedig összeült a tervtanács Sedlmayr elképzelésének megvitatására. Nagyon meg voltam rémülve, egyrészt építészeti szempontból, mert véleményem szerint a tervezett megoldás tönkretette volna a kerengő gyönyörű, egységes képét, másrészt műszaki szempontból, ugyanis ekkorra már a tartószerkezetek terén is rendelkeztem annyi tapasztalattal, hogy tudtam, nem lenne szerencsés megvalósítani ezt a borzasztó bonyolult elképzelést. Ráadásul hamar kiderült, hogy a kerengőnek ezen a részén – a folyamatos szintsüllyesztések miatt – nincs rendes alapozás, vagyis a beavatkozás a bazilika déli mellékhajójának állagát is veszélyeztetette volna. A férjem, valamint a régi építész kollégáim segítségével sikerült felkeresnem Balázsovič Boldizsárt, a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat nagy tudású, elismert statikusmérnökét, és mint illetékes felügyelő kértem tőle egy szakvéleményt. Az eredmény elég félelmetesen hangzott, a felkért szakember ugyanis egyértelműen leírta,

²² Sedlmayr János: A kerengő és kolostorudvar helyreállításának szempontjai. *Arrabona*, 5. 1963. 159–167.; Uő.: A pannonhalmi kerengő és kolostorudvar helyreállítása. *Műemlékvédelem*, 7. 1963. 201–202.

hogy az alapozás hiánya miatt nagyon komoly statikai problémák állhatnak elő. Így sikerült megakadályozni a terv magvalósítását, aminek, ahogy már említettem, építészeti szempontból is nagyon örültem. A történethez hozzátartozik, hogy Balázsovich felvetett egy alternatív javaslatot. E szerint szakaszos alátámasztással meg lehetne próbálni a falkép minél nagyobb felületének kibontását, majd annak leválasztását, és másutt történő bemutatását. A mai napig eljátszom néha ezzel a gondolattal, és bár most sem tudnék rá egyértelmű igennel vagy nemmel felelni, az utókor számára megfontolandó elképzelésnek tartom, hiszen műszakilag kivitelezhető lenne, továbbá a kerengő építészeti egységét sem befolyásolná. Szóval ez utóbbi terv kapcsán is elég komoly konfliktushelyzet állt elő, ennek ellenére úgy érzem, hogy a jobb megoldást választottuk, aminek a rend is örült.

Ekkoriban már régóta tervezték a templombelső teljes felújítását, Várszegi Asztrik főapát pedig különféle bizottságokat hívott össze annak előkészítése végett. Felállították például az ún. Bazilika Bizottságot, amelybe ténylegesen a legkomolyabb és legjobb szakértőket hívták meg, hogy beszéljenek a lehetőségekről. (Ez a munka korábban kezdődött, amikor én még nem voltam ott; hosszadalmas és lassú folyamat volt.) A rend fiatalabb tagjai nagyon szerették volna átalakítani a bazilika belső terét, a hivatal viszont teljes erejével ellenállt ennek, ahogy a külső szakértők is – Marosi Ernőtól Takács Imréig. Nem említettem még Dávid Ferencet, akit jóval korábban, édesapámon keresztül ismertem meg. (Az elsők között kell őt kiemelnem, csak úgy gondoltam, erre majd Pannonhalma kapcsán keríték sort.) Nem a hivatalban találkoztunk először, mert amikor bekerültem, már nem dolgozott ott, viszont a pannonthalmi munka során (mielőtt elkezdődött volna a belső felújítás) közeli munkakapcsolatba kerültünk. Ő volt az, aki az utolsó percig támogatott, és mindenben segített nekem.

Egész pontosan nem tudom, Gunther Zsolt hogyan került a rend látókörébe, de vélhetően a Mátyás atyával való jó kapcsolata miatt bíztak benne. Felkérték, hogy keressen olyan külföldi építészt, akit megbízhatnának a helyreállítással. Zsolt akkor eljött hozzám (elég meglepő találkozás volt), és őszintén elmondta, hogy a rend nem bízik az ÁMRK-ban, ezért szeretnének váltani. Ugyanakkor a hivatal ellenében nagyon nehéz és kellemetlen lett volna magyar tervezőre bízni a feladatot, ráadásul nem is nagyon tudtam volna javasolni senkit, ami – így utólag belegondolva – egészen döbbenetes. Zsolt arra jutott, hogy Peter Zumthort és John Pawsont fogja felkeresni; előbbit ismertem, utóbbit nem. Természetesen elfogadtam az érveit, és teljesen megértettem, hogy így próbálják kikerülni a konfliktushelyzetet. Főapát úr először Zumthorhoz fordult, aki sokat gondolkozott a felkérésen, de végül nem vállalta a munkát. A férjemmel személyesen ismerjük őt, többször találkoztunk, és egyszer finoman meg is kérdeztem tőle, hogy pontosan miért utasította vissza ezt a lehetőséget. A válasza egybevágott az előzetes feltételezésemmel: mivel fiatal korában műemléki felügyelőként dolgozott, pontosan tisztában volt azzal, hogy a pannonthalmi feladat e tekintetben rendkívül problémás, és nem érdemes belevágnia. Így került előtérbe John Pawson. A rend fiatalabb tagjai elvitték Asztrik főapát urat Nový Dvůrba, hogy megnézzék az általa tervezett trappista kolostort és a templomot, ami rendkívüli módon elnyerte a tetszésüket. Ebben természetesen nincs semmi kivetnivaló. Én nem jártam

Nový Dvůrban, de a férjem igen; nagyon jó fényképeket hozott róla, és nagyon lelkes volt, igazán szépnek találta a templomot, ami viszont teljes egészében újonnan épült. Pawson a kolostor kialakításakor szépen nyúlt hozzá a meglévő majorsági épülethez, de ez is egy teljesen más szituáció, hiszen itt sem műemlék-helyreállításról volt szó.

KG: Az új trappista kolostor egy barokk épület rendkívül csekély maradványaira épült.

NK: Így van. És ez nem műemlék-helyreállítás.

Ezt követően a bencések meghívták Pawsont Pannonhalmára, aki ott töltött pár napot, megismerte a szerzetesek életét, hogy ezeket a tapasztalatait hasznosíthassa a tervezés során. Arra azonban nem gondoltam, hogy úgy bízzák meg a feladattal, hogy nem tájrák fel előtte részletesen az előzményeket, nem adnak a kezébe olyan anyagot, amiből mindezt megismerheti, nem hozzák össze László Csabával, pedig előtte mondtam Gunther Zsoltnak, hogy mindenképpen intenzív kapcsolatra van szükség az egyes résztvevők, főleg a tervező és a kutató között. (Pannonhalmában én mindig László Csabára hallgattam, és bármiről volt szó, mindig őt kérdeztem meg először.) Ezeket az előzményeket követően olyan terv született, amin, ha következetesen végigmennek, akkor gyakorlatilag mindent lefestenek fehérre, eltakarják az altemplomi lejárót, kibontják a falak egy részét, megnyitják a sekrestyébe vezető, 12. századi, befalazott ajtót, megemelik és összekötik a szinteket. Vagyis Pawson elképzelése egészen drasztikus változást eredményezett volna, a külsős szakértők – a művészettörténész szakma legfontosabb szereplői – pedig semmilyen szempontból nem tudtak vele azonosulni. Marosi Ernő és Takács Imre a tervek további véleményezésében már nem vett részt, valamint nem voltak jelen a tervtanácsokon, mivel nem tudták elfogadni a tervek által előrevetített, értelmetlen átalakítást. Ez persze teljesen érthető volt részükről, és a maguk szempontjából igazuk is volt; egyszerűen nem kívánták a nevüket adni egy olyan beavatkozáshoz, ami komoly károkat okozott volna a műemlékben. De mit csináljon egy ilyen helyzetben a hivatal, illetve azok, akik a hivatalos műemlékvédelem részéről érintettek? A külsősök közül egyedül Dávid Ferenc érvelt amellett, hogy kell találni valamilyen elfogadható kompromisszumot, ráadásul fokozatosan kiderült, hogy Pawsonék valójában el tudtak volna fogadni egy intenzívebb „műemlékes párbeszédet”. Csak sajnos nem így indult a folyamat, amit utána már nehezebb volt ebbe az irányba terelni. Ennek ellenére viszonylag sok mindent sikerült visszahozni, és megmenteni abból, amit az első terv alapján eltüntettek volna.

Ez egy nagyon hosszú történet, és a közben eltelt idő alatt a hivatal is sokat változott. A tervegyeztetés talán legintenzívebb szakaszában Mezős Tamás volt az elnök, én pedig két régióért feleltem: a veszprémiért és a soproniért. A soproni régióvezető mellett Mezős is amellett érvelt, hogy fogadjuk el a falfestések letakarását. Emellett az első tervtanács is elég felemásra sikerült, ugyanis a meghívott külsős építészek egytől-egyig azt mondták, ne nagyon szóljunk bele a tervezésbe, mert egy olyan nagy-névű, európai hírű építésznek, mint John Pawson, nem lenne ildomos ellentmondani. A másik oldal – reménytelennek látva a helyzetet – vagy távol maradt a dologtól, vagy tiltakozott, csak épp nem elég erőteljesen; bár ez utóbbi valószínűleg újabb konfliktusokat szült volna, tovább mélyítve a felek között húzóódó árkokat. Nem hallgathatjuk

el, hogy főapát úr és a bencések nem akarták áthágni a jogszabályokat, nem akarták törvénytelenül és erőszakosan keresztülvinni az elképzeléseiket. Pedig megtehették volna, hogy engem félreállítanak, és más felügyelőt neveznek ki; ebben az esetben bizonyára simán átment volna minden elképzelés. Így meg addig vitatkoztunk, ameddig 2012-re – egyrészt Dávid Ferencnek, másrészt annak köszönhetően, hogy akkor még volt műemlékvédelem – sikerült kialakítanunk egy, véleményem szerint elfogadható kompromisszumot. Ennek az volt a lényege, hogy a baldachinos főoltárt érintetlenül hagyják az alatta lévő, nagyon szép, mives, intarziás padlóburkolattal egyetemben, ami egyébként sehonnan sem látszik, csak ha felmegyünk a szentélybe. De megmaradtak a falfestések is, továbbá sikerült megakadályozni a szintek átrendezését és a toronyalj hármás ívének elbontását. Művészettörténeti szempontból a szószerk, a szószerk mögötti kifestés, az altemplomi lejárók fölötti mellvédnél lévő két bronzszobor, valamint a rózsablak bizonyult a legnagyobb veszteségnek. Különös, de ez utóbbit valamiért nagyon nem szerették a fiatalabb bencések.

A Pawson-féle helyreállítás kivitelezése során valamennyi részletre nagyon odafigyeltünk. A gépészek mindent László Csabától kérdeztek, például, hogy hol szabad fűrniük. A restaurálást Haris Andrea és Bíró Laci ellenőrizte, a bútorokról 1:1-es makettek készültek. És noha a főoltár alatti padlóburkolat miatt mindvégig erőteljes, helyenként veszekedésekkel, egyebekkel tarkított konfliktushelyzet állt fenn, összességében úgy éreztem, hogy a rend számára is elfogadható kompromisszumot kötöttünk. Hamar kiderült, hogy ez nem teljesen igaz, ami különösen szerencsétlen módon egybeesett a hivatal szétverésével. Amikor a kormányhivatalokhoz kerültünk, elvették tőlem Pannonhalmát. A bencések 2015-ig vártak, majd a győri kormányhivatal járási hivatalának örökségvédelmi csoportjával engedélyeztették a következő beavatkozást, amelyről így papírjuk is van. Ekkor már László Csabának se szóltak, és úgy dobták ki a szentélyből a padlóburkolatot, mintha ott se lett volna, pedig azt Storno óta egyszer sem bontották fel. Szomorú. És úgy érzem, ez az utolsó beavatkozás volt az, ami igazából precedenst teremtett.

A magam részéről a következetességet érzem a felügyeleti munkával szembeni legfontosabb követelménynek. Olyan nincs, hogy valakinek megengedek valamit, amit másnak már nem, mert akkor elveszítem a szavahihetőségemet. Persze, eleinte nem mindig könnyű az embernek ehhez tartania magát, főleg, ha országgyűlési képviselő vagy polgármester kér valamit – ilyen is előfordult természetesen. De ha mondjuk öt alkalommal nemet mond, hatodikra már nagyon könnyű. A következetlenség viszont óriási problémákat szül. Ha le van írva az építési engedélyben, hogy a főszentélyben megmarad a főoltár és a padlóburkolat, majd az engedélyt kibocsátó intézmény jogutódja három év múlva ad egy teljesen másfajta papírt, attól kezdve bármely tulajdonos jogosan érezheti úgy, hogy – akár hatalmi szóval, akár szépen megfogalmazott kéréssel – bármit el tud intézni, bármihez megszerezheti a szükséges papírt, hiszen csak vissza kell mutatnia a korábban történetekre. Annak idején igyekeztünk felhívni Jákó atya figyelmét arra, hogy a Pannonhalmán, 2012 után történtek nagyon-nagyon veszélyes precedenst teremthetnek. Azt mondták, tisztában vannak ezzel a felelősséggel. Talán nem gondolták át kellőképpen a lehetséges következményeket, mindeneset-

re biztosan nem szándékos rosszakaratból tették mindazt, ami 2015-ben lezajlott. Én három évvel korábban félig-meddig nyugodt lelkiismerettel tudtam volna befejezni a helyreállítást. Sokat beszélgettünk erről Dávid Ferencsel, és ő is úgy érezte, hogy nem kötöttünk elvtelen vagy káros kompromisszumot, főleg, mert a bencések ígéretet tettek a historizáló liturgikus berendezési tárgyak megtartására. Nem vagyok benne biztos, hogy ez így is történt, illetve fogalmam sincs, mi van például az üvegablakkal, amit sokáig az Iparművészeti Múzeum udvarán őriztek. Akkor elhittük, hogy ezek a tárgyak fennmaradnak, továbbá nem gondoltuk, hogy az említett kompromisszum a másik fél számára valójában nehezen elfogadható, és amint lehetőség nyílik rá, a rend még tovább megy a templombelső átalakításában.

Ma már hálás vagyok a sorsnak, hogy kidobott engem ebből a rendszerből, mert az ehhez hasonló esetek, kiváltképp a kiemelt beruházások gyakorlata és törvényi szabályozása (a „kivéve a gyevi bírót” hozzáállás) az én agyamba nem fér bele. Ha az állam nem mutat példát, hogyan várhatja el a társadalom különböző szereplőitől, hogy betartsák a törvényeket?

KG: A folytatással a pannonthalmi téma befejezéséhez, valamint ahhoz kapcsolódunk, amit korábban is említett már: mit gondol az egykori hivatal és a műemlékek tulajdonosai, használói közötti kapcsolatról, valamint a műemlékvédelem társadalmi beágyazottságáról?

NK: Munkám során mindvégig a két fél közös útját próbáltam egyengetni, és összefűzni a különböző szálakat, miközben az utolsó évek fejleményei pontosan ezeknek a szétszaggatását eredményezték. A végén már olyan is előfordult, hogy magas rangú egyházi személyek szó szerint nem akartak velem szóba állni, miközben a korábbi veszprémi érsekkel, a református, valamint az evangélikus püspökökkel egyaránt remekül együttműködtünk; kérhettem időpontot, kezdeményezhettem egyeztetést, és általában mindent meg lehetett beszélni. Akkoriban sokáig úgy éreztem, sikerült összefűzni ezeket a szálakat, hiába jelentett állandó problémát az a közvélekedés, miszerint a műemlékvédelem csak követelni tud.

Nem ejtettünk még szót a támogatási rendszerről, ami eleinte nagyon jól működött. Elég sok Balaton-felvidéki kis templomnak sikerült esetenként két-háromszázezer forintot juttatni, ami akkoriban komoly pénz volt, az illetékesek pedig megbecsülték. Olyan színűre festették a templomot, ahogy megbeszéltük, nem dobták ki a régi ajtót, hanem megtartották és felújították, amire a kapott összeg általában elegendőnek bizonyult. Borzasztó sokat számítottak ezek az anyagi támogatások, és nemcsak a műemlék felújítása, hanem a tulajdonos és a központi műemlékvédelem közötti kapcsolat erősítése szempontjából is. Fontos volt, hogy az emberek úgy érezték, az állam törődik az épületeikkel, mi pedig egyrészt szerettük volna elmagyarázni, miért fontosak, másrészt segíteni a fenntartásukban. Gézával állandóan újra és újra igyekeztünk rábírni a hivatal aktuális elnökét, hogy próbáljon lobbizni a támogatási pénzek megtartásáért, illetve, hogy az állam adókedvezményt nyújtson a műemlék-tulajdonosoknak. Talán az áfakedvezmény lett volna a legegyszerűbb, legtisztább, minden tekintetben ellenőrizhető eljárás.

Egy másik szó, amit fontosnak tartottam a munkám kapcsán: a bizalom. Csak így működhet minden, ráadásul, ha nagy-nagy munkával sikerül elérni, hogy megbíz-

zanak az emberben, azt utána egy pillanat alatt el lehet veszíteni, le lehet rombolni, az újjáépítése pedig talán még nehezebb. És most nemcsak az emberbe, hanem az intézménybe vetett bizalomra is gondolok. Ha a tulajdonosokban, illetve a különböző szakmai partnerekben az a benyomás él, hogy a műemlékvédelem segít (pénzzel, tanáccsal, odafigyeléssel), akkor szép lassan kiépül egy bizalmi háló. Előfordult, épp a Dubniczay-ház kapcsán, hogy a szabadságom alatt hívott fel a kivitelező:

– Katalin, mit csináljunk ezzel az ablakkal?

Nem volt ezzel semmi gond, szépen megbeszéltük a dolgot; úgy gondoltam, azért vagyok, hogy bármikor segítséget nyújthassak. De ha az egyedüli módszer a büntetés, ha az illetékes nem megy oda, amikor kell, vagy hiába hívják százszor, nem veszi fel a telefont, onnantól az már nem műemlékvédelem, és egy cseppet sem segíti a társadalommal való kapcsolatot.

Mindezek mellett meggyőződéseim – sőt, régi mániám –, hogy az élet valamennyi területén meglévő, mindent behálózó negatív manipulációnak létezik pozitív ellentétpárja. Ha a közszolgálati televízió napi öt percben kitartóan foglalkozna annak bemutatásával, hogy milyen szépek a műemlékeink, hogy milyen jó lehet ebben a vályogházban lakni, vagy milyen sokat tudnak, milyen jól használhatók ezek az ablakok még most is, hiába kétszáz évesek, az sokat jelentene. Nagyon jónak tartom például a balatonfüredi zeneiskola helyreállítását, amelynek során sikerült megőrizni a romantikus épület gyönyörű ablakait. Ha az ehhez hasonló beavatkozásokat visszatérő jelleggel bemutatnák a televízióban, az emberek felkapnák a fejüket, hogy „a szomszédomnak is ilyen van”. Erősen hiszem, hogy ennek lenne hatása, és talán így lehetne növelni a műemlékvédelem támogatottságát vagy elfogadottságát.

FDE: Úgyszintén több szó esett már a közösen létrehozott, színvonalas helyreállításokról, ugyanakkor szívesen hallgatnánk még egy kicsit a különféle műemlékes szakterületek együttműködésével kapcsolatos jó tapasztalatairól vagy épp a nehézségekről.

NK: Nagyon tiszteletre méltó kezdeményezés volt, amikor a Tudományos Osztály – nyilván kétségbeesésében – felvetette, hogy egységesíteni kellene azokat a kritériumokat, amelyeknek a tudományos dokumentációnak és az értékleltárnak meg kell felelnie. A dokumentálás természetesen kiemelten fontos szerepet tölt be a műemlékvédelemben, viszont a tudományos tevékenység nem merülhet ki abban, hogy a munka különböző fázisai során keletkezett dokumentációk bekerülnek a tervtárba. A társszakmák közül a művészettörténészeknek ugyanúgy végig kellene kísérniük a helyreállítást és a kivitelezést, sőt, aktívan részt kellene venniük ezekben a folyamatokban. Szerencsére nekem olyan kollégáim voltak – Lászlai Judit, Haris Andrea és még sokan mások –, akikkel közösen mentünk el a művezetésekre, az egyeztetésekre, és mindenben részt vettek. Ha valaki szakértőként csak arra hivatkozik, hogy a helyreállítási javaslatban leírta, mit szabad és mit nem, akkor a könnyebbik utat választja (valójában mossa kezeit), hiszen egész más a helyszínen, a kőművessel, valamint a további résztvevőkkel szóban egyeztetni a teendőket. Véleményem szerint a műemlékvédelem semmiképpen sem választható le az építészeti kérdésekről, hanem kizárólag közös gondolkodás útján lehet eredményesen művelni. Ezért volt nagyon jó a korábbi, Arnóth-féle tervtanács, amiben a lehető legtöbb szakterület képviseltette

magát. A legjobb persze az lenne, ha létezne egy olyan műemléki intézmény, amelyben van építész végzettségű területi felügyelő, mellette művészettörténész, régész, akik közösen végzik a felügyeleti munkát. Csak így van értelme, ráadásul egy ilyen felállásból az épület profitálná a legtöbbet.

KG: A Dubniczay- és a Bíró–Giczey-ház helyreállítására 2000 után került sor. Tudna említeni a közvetlenebb közelmúltból, mondjuk az elmúlt öt-hat évből olyan helyreállítást, amit pozitív példának tart?

NK: Nehéz kérdés. Amiket felírtam magamnak, azok mind régebbiek. Mostanra olyan mértékben csaldótam az építészetben, illetve az építésekben, hogy nem igazán követem már ezeket a folyamatokat. Részint, mert éppen azokat az épületeket teszik most tönkre – sok esetben általam ismert és tisztelt építések –, amelyeken évtizedekig dolgoztam. Most leginkább Veszprémről beszélek. Elég régen nem jártam a városban, és attól tartok, nem is igen fogom már betenni a lábamat oda, pedig rettenetesen hiányzik. Annak ellenére, hogy tősgyökeres budapesti vagyok, én a vidéki munkákat szerettem. Képtelen lettem volna budapesti felügyelő lenni (ez is érdekes egyébként), talán mert sokkal jobban vonzódok a kisebb léptékhez, az emberibb dolgokhoz. Ami napjainkban Veszprémmel történik, az nem ez a kategória.

Legutóbb talán a helyreállított bajnai kastélyt láttam – jó érzés volt. Bár, ha én lettem volna a felügyelő, természetesen megbeszéltem volna néhány dolgot Szilágyi Klárral (ő is régóta ismerem). Az a baj, hogy az ember kénytelen a felügyelő szemével nézni a megvalósult munkákat; ezért sem nézek meg ma már túl sok mindent, mert félek, hogy rossz tapasztalatokat szereznek.

KG: A korábbi interjúink során többen is Bajnát említették pozitív példaként.

NK: Itt-ott abba is bele tudnék kötni, csak nem akarok. Az újabb helyreállítások kapcsán általánosságban azt érzem, hogy a kivitelezésből eltűnt az a szakipari tudás, ami régebben szinte állandó tényező volt. Annak idején egy alkalommal azt mondta nekem a kőműves Frici bácsi:

– Katalin, olyan legyen ez a vakolat, mint a hullámozó Balaton?

– Igen, de csak nagyon szelíden hullámozzon.

És megcsinálták. Ezeknek a dolgoknak a fontosságát manapság már nagyon kevesen értik, ami borzasztó. Miközben, ha elmegyek Bécsbe, azt látom, hogy gond nélkül kihabarcsolják a geréb cserepet. Ma, itthon hülyének nézik az embert, ha ilyesmit kér, párszáz kilométerrel arrébb viszont megcsinálják a friss helyreállításoknál, mert teljesen természetes. Nem értem ezeket a dolgokat.

Nem említettem még a régebbi helyreállítások közül a veszprémi Szent György-kápolna Erdei Ferenc-féle védőtetőjét, amit mindig is nagyon jónak tartottam. A veszprémiek nagyon nem szerették, és már akkor is el akarták bontatni, amikor ott dolgoztam. Abban az időben ezt még sikerült elkerülni. Ami a helyére épült, azt csak képeken láttam – inkább nem mondok róla véleményt. Az olyan, klasszikus helyreállításokról, mint például Lux Kálmán esztergomi munkái, ennyi idő elteltével bőven kiderült, hogy maximálisan vállalhatóak, sőt, világszínvonalúak. Ehhez hasonló minőséget sajnos keveset tudok mondani. Veszprémben pedig az a legborzasztóbb – így távolról –, hogy pontosan tudom, hogy egy csomó épület teljesen rendben

volt. De azt is, hogy a megyében milyen sok mindenre kellene vagy kellett volna pénz. Ezt nem tudom felfogni, illetve azt sem, hogy ebben általam ismert, szeretetett, kedvelt építészek és egyéb szakemberek, tudósok, hogyan vállaltak szerepet. Ez nekem nem megy.

FDE: Zárókérdésként az utánpótlást érintenénk. Szeretnénk megkérdezni, hogy mit üzenne egy pályakezdő műemlékesnek.

NK: Egyrészt úgy érzem, hogy nincs ma ilyen szakma, de nem szeretném megkerülni a kérdést. Szerintem ebben a munkakörben az ember úgy tud igazán hozzászólni a dolgokhoz, ha megfelelő rálátása van az építészeti tervezésre, majd a kivitelezés folyamatára. Ehhez szükség van némi tapasztalatra. Ugyanakkor az is nagyon fontos, hogy aki építésszel szeretne foglalkozni – akár kimondottan csak régi épületek helyreállításával vagy azok védelmével –, annak mindenképpen keresnie kell egy mestert (amíg vannak ilyenek), akitől tanulni lehet. Ezúttal nem a kőműves-mesterekre gondolok, noha az ő tudásukat is nagyon hasznos elsajátítani, hanem egy olyan tervezőre, aki évtizedek óta ezzel foglalkozik. Másképp ugyanis nem megy. Mi a KÖZTI-ben és az IPARTERV-ben a férjemmel a legjelentősebb építészeket ismerhettük meg személyesen, az így szerzett tapasztalatok pedig semmilyen körülmények között nem vesznek el. Manapság, ha egy friss diplomás tervező kikerül az egyetemről, nincs hova mennie, mert megszűntek a korábbi műhelyek. Ha van is még néhány olyan ember, akitől érdemes lehet tanulni, azok már nem tudják olyan körülmények között foglalkoztatni őt, mint egykoron. Tehát ennek a műhelystruktúrának, valamint a mestereknek a szerepe rettenetesen fontos. A másik pedig, amit a fiataloknak szeretnék üzeni, hogy soha nem szabad elvtelen és túlzott kompromisszumot kötni – akkor inkább nem csinálom meg, vagy dolgozom éjjel-nappal. Ezt tanácsolnám leginkább, mert ha az ember már fiatalon a rossz kompromisszumok útjára lép, abból később még nagyobb baj lesz.

FDE-KG: Nagyon szépen köszönjük az interjút!

NK: Nagyon szívesen. Megtisztelő, hogy kíváncsiak voltak rám, a véleményemre.

3. Németh Katalin, 2017 © B. Benkhard
Lilla felvétele